

УДК 667.64:678.026

А.В. БУКЕТОВ, О.В. АКІМОВ, М.В. БРАЇЛО
Херсонська державна морська академія

ДОСЛІДЖЕННЯ АДГЕЗІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОЛІМЕРНИХ КОМПОЗИТІВ НА ОСНОВІ ЕПОКСИДНОЇ СМОЛИ, ПОЛІМЕРИЗОВАНОЇ ІЗОМЕТИЛТЕТРАГІДРОФТАЛЕВИМ АНГІДРИДОМ

Досліджено адгезійні властивості та залишкові напруження у композитних матеріалах для епоксидного олигомеру марки ЕД-20, зшитого твердником гарячого твердження – ізометилтетрагідрофталевим ангідридом.

Встановлено оптимальну концентрацію твердника – 50 мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олигомеру при температурах зшивання 473...493 К. Розроблена матриця відзначається наступними властивостями: адгезійна міцність при відриві – $\sigma_a = 55,6...55,9$ МПа, адгезійна міцність при зсуві – $\tau = 16,5...16,7$ МПа, залишкові напруження – $\sigma_3 = 0,5...0,6$ МПа.

Ключові слова: епоксидний композит, ізометилтетрагідрофталевий ангідрид, полімер, адгезійні властивості.

А.В. БУКЕТОВ, А.В. АКІМОВ, М.В. БРАИЛО
Херсонская государственная морская академия

ИССЛЕДОВАНИЕ АДГЕЗИОННЫХ СВОЙСТВ ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИТОВ НА ОСНОВЕ ЭПОКСИДНОЙ СМОЛЫ, ПОЛИМЕРИЗОВАННЫХ ИЗОМЕТИЛТЕТРАГИДРОФТАЛЕВЫМ АНГИДРИДОМ

Исследованы адгезионные свойства и остаточные напряжения в композитных материалах для эпоксидного олигомера марки ЭД-20, сшитого отвердителем горячего отверждение – изометилтетрагидрофталевым ангидридом.

Установлено оптимальную концентрацию отвердителя – 50 масс. ч. на 100 масс. ч. эпоксидного олигомера при температурах сшивания 473...493 К. Разработанная матрица отмечается следующими свойствами: адгезионная прочность при отрыве – $\sigma_a = 55,6...55,9$ МПа, адгезионная прочность при сдвиге – $\tau = 16,5...16,7$ МПа, остаточные напряжения – $\sigma_3 = 0,5...0,6$ МПа.

Ключевые слова: эпоксидный композит, изометилтетрагидрофталевый ангидрид, полимер, адгезионные свойства.

A.V. BUKETOV, A.V. AKIMOV, M.V. BRAILO
Kherson State Maritime Academy

STUDY ADHESIVE PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES BASED ON EPOXY RESINS, POLYMERIZED ISOMETHYLTETRAHYDROPHTHALIC ANHYDRIDE

Abstract adhesive properties and residual stresses in composite materials for the brand epoxy oligomer ED-20, crosslinked hot curing hardener - isomethyltetrahydrophthalic anhydride.

The optimum concentration of hardener – 50 wt. part by 100 wt. part the epoxy oligomer crosslinking at temperatures 473...493 K. Developed matrix include the following properties: adhesion strength in the separation – $\sigma_a = 55,6...55,9$ MPa, the adhesive strength under shear – $\tau = 16,5...16,7$ MPa, the residual stress – $\sigma_3 = 0,5...0,6$ MPa.

Keywords: epoxy composite, isomethyltetrahydrophthalic anhydride, polymer adhesion.

Постановка проблеми

З кожним роком зростає обсяг світового виробництва і споживання різних видів полімерів. Серед відомих полімерів досить широко застосовують термореактивні полімери, наприклад – епоксидні смоли. Епоксидні смоли вперше були синтезовані більше 50 років тому, але й досі є одними з найважливіших видів синтетичних смол, завдяки поліпшеним технологічним і експлуатаційним властивостям і різноманітності галузей застосування матеріалів на їх основі [1].

Висока хімічна стійкість до впливу агресивних середовищ, добрі діелектричні властивості, підвищена зносостійкість зумовлюють широке застосування епоксидних композитів у вигляді покриттів для захисту металів та їх сплавів від корозії та спрацювання [2].

Залежно від конкретного призначення епоксидного полімеру і умов експлуатації композитних матеріалів (КМ) вибирають твердник для їх зшивання. При виборі твердника необхідно враховувати як

безпосередньо його властивості (температура і тривалість полімеризації епоксидного олігомеру, життєздатність композиції і її токсичність), так і властивості отриманої епоксидної матриці (адгезія до різних матеріалів, діелектричні характеристики, механічна міцність, теплостійкість, хімічна стійкість та ін.) [3].

Отже, актуальною задачею сьогодення є створення полімерних КМ для ремонту, виготовлення деталей та захисних покриттів, які у комплексі характеризуються поліпшеними адезійними, фізико-механічними і теплофізичними властивостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Епоксидні смоли – це низькомолекулярні лінійні олігомери, які використовують у вигляді основи для матриць при формуванні КМ. Для отримання КМ з підвищеними експлуатаційними характеристиками проводять зшивання КМ, використовуючи твердники різної фізичної природи. При твердненні формується полімер з тривимірною просторово-зшитою сітковою структурою з хімічними зв'язками між макромолекулами, що може бути досягнуто при введенні як твердників, так і каталізаторів.

Епоксидні смоли, на відміну від інших смол (фенольних, ненасичених полієфірних, акрилових), відзначаються унікальними властивостями, такими як – незначна усадка, підвищені значення адгезійної і когезійної міцності, хімічна стійкість до дії різних агресивних середовищ, атмосферостійкість, сумісність з іншими полімерами. Крім того, вони характеризуються відсутністю при затвердженні летких речовин, відзначаються здатністю до полімеризації у широкому інтервалі температур та у вигляді шарів будь-якої товщини [3].

Епоксидні і гідроксильні групи, що входять до складу епоксидних олігомерів, є реакційноздатними, тому затвердження олігомерів відбувається саме за цими групами. Слід зазначити, що процес затвердження епоксидних олігомерів незалежно від їх структури має подібний характер. Процес полімеризації епоксидних олігомерів проводять з використанням різних класів неорганічних, органічних, а також елементоорганічних сполук, спектр яких на сьогодні досить широкий [4].

Застосування різних типів твердників дозволяє отримувати епоксидні композити з широким набором різноманітних фізико-механічних і фізико-хімічних властивостей – від еластичних до жорстких. Такі матеріали мають високі показники когезійної міцності. При цьому вони не відзначаються старінням в критичних умовах експлуатації під впливом підвищених температур (до 200 °С і вище) та агресивних середовищ.

Твердники, які застосовують при затвердженні епоксидних смол, можуть хімічно взаємодіяти з олігомером, утворюючи тривимірну сіткову структуру за кімнатних температур або під впливом теплового поля. Таким чином, залежно від умов експлуатації виробів при формуванні композитів використовують твердники «холодного» або «гарячого» затвердження [5].

На сьогодні розроблені широкий спектр твердників для епоксидних олігомерів, ефективні в широкому інтервалі температур від 0 до 200 °С. Усі твердники епоксидних олігомерів за механізмом дії можна розділити на дві групи:

- 1) зшиваючі твердники, затвержуюча дія яких заснована на хімічній взаємодії функціональних груп твердника і епоксидного олігомеру;
- 2) каталізатори, під дією яких здійснюють реакцію полімеризації з розкриттям епоксидного циклу, внаслідок чого утворюється тривимірна сіткова структура КМ [5].

У вигляді зшиваючих твердників застосовують ди- і поліфункціональні сполуки з аміно-, карбоксильними, ангідридними, ізоціанатними, метильними та іншими групами. Каталізаторами процесу затвердження є сполуки, що прискорюють, у певних умовах, реакцію міграційної сополімеризації гідроксильних і епоксидних груп олігомерів.

Ангідриди органічних кислот, поліаміни, поліамідні смоли здатні затверджувати епоксидні олігомери в результаті полімеризації. Поширені також кислоти Льюїса і їх комплекси, що містять вільні орбіталі у зовнішній оболонці атому металу, приєднуються до атому кисню, який відзначається підвищеною електронною густиною, і спричиняють полімеризацію епоксидних груп за іонно-координаційним механізмом [5].

Завдяки тому, що епоксидні групи мають високу хімічну активність, у вигляді твердників широко використовують різні класи органічних і неорганічних сполук. Поширеними серед них є аліфатичні ди- і поліаміни. Відомо, що одним з найпоширеніших твердників для отримання КМ на основі епоксиданової смоли ЕД-20 (ГОСТ 10587-84) є ПЕПА (поліетиленполіамін) (ТУ 2413-357-00203447-99) [3]. Проте, проведений аналіз літературних джерел [1, 3, 4] показує, що досить ефективними є також ангідридні твердники. Серед останніх ефективним є використання твердника гарячого твердження епоксидних смол – ізометилтетрагідрофталевого ангідриду (Ізо-МТГФА) (ТУ 2494-015-14331137-2012). Слід зазначити, що до групи ангідридних твердників відносять ангідриди ди- і полікарбонових кислот аліфатичного, ароматичного та гідроароматичного рядів. Процес

приєднання ангідриду до макроланцюгів олігомеру супроводжується виділенням тепла, однак зшивання матриці відбувається повільніше, ніж у випадку застосування поліамінів. Тому зшивання епоксидних смол нелеткими затверджуючими агентами (ангїдрідами) доцільно при виробництві виробів значних розмірів і зі складним профілем поверхні, де вимагається точність при збереженні їх параметрів [4].

Водночас, на сьогодні недостатньо відомостей про адгезійні властивості КМ, отриманих при полімеризації епоксиданової смоли ЕД-20 за допомогою ізометилтетрагідрофталевого ангідриду, який відрізняється поліпшеною активацією при зшиванні композицій і значною швидкістю тверднення за високих температур. При цьому актуальним постає завдання дослідження і встановлення оптимальної концентрації компонентів та температурного режиму затвердження, що є визначальними критеріями отримання матеріалів зі структурою, яка забезпечує покращені адгезійні властивості отриманих матеріалів.

Формулювання мети дослідження

Метою роботи було дослідження адгезійних властивостей полімерних композитів на основі епоксидної смоли, затвердженої ізометилтетрагідрофталевим ангїдрідом.

З метою формування матриці для КМ з підвищеними адгезійними властивостями використовували наступні інгредієнти.

1. Як основний компонент для зв'язувача вибрано низькомолекулярний епоксидний діановий олігомер марки ЕД-20. Слід зазначити, що при взаємодії з твердником, молекули епоксидного олігомеру, які містять гліцидилові та епоксидні групи, здатні формувати зшиту структуру в матеріалах у вигляді сітки [1, 4].

2. Твердник гарячого тверднення для епоксидних смол – ізо-метилтетрагідрофталевий ангїдрид (Ізо-МТГФА). Слід зазначити, що надлишок і недостатня кількість твердника у епоксидному композиті негативно впливає на властивості композитів: знижується міцність, стійкість до впливу градієнту температур, сильнодіючих хімічних речовин, води. При недостатній кількості твердника отриманий полімер великим вмістом золь-фракції через наявність незв'язаної смоли. Навпаки, надлишок вільного твердника поступово виділяється на поверхню полімеру [1, 5].

З метою визначення оптимального співвідношення між концентрацією епоксидної смоли і твердника досліджували адгезійну міцність при відриві та зсуві, а також залишкові напруження у матриці. Співвідношення концентрації твердника Ізо-МТГФА змінювали у межах: $\Delta q = (40 \dots 100)$ мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олігомеру марки ЕД-20. Температуру зшивання вибрано у інтервалі $\Delta T = 393 \dots 513$ К з кроком $\Delta T = 20$ К.

Адгезійну міцність КМ до металевої основи досліджували, вимірюючи руйнівне напруження при рівномірному відриві пари склеєних зразків («метод грибків»), згідно з ГОСТ 14760-69. Дослідження адгезійної міцності при зсуві проводили згідно з ГОСТ 14759-69, аналогічно вимірюючи силу відривання клейових з'єднань сталених зразків на автоматизованій розривній машині УМ-5 при швидкості навантаження $v = 10$ Н/с. Діаметр робочої частини сталених зразків при відриві становив – $d = 25$ мм. Слід зазначити, що площа склеювання зразків, які досліджували при відриві та зсуві, була однаковою.

Залишкові напруження у матриці визначали консольним методом. Покриття з товщиною $\delta = 0,1 \dots 0,3$ мм формували на сталеній основі. Параметри основи: загальна довжина – $l = 100$ мм; робоча довжина – $l_0 = 80$ мм, товщина – $\delta = 0,3$ мм.

Затверджували матеріали за експериментально встановленим режимом: формування зразків та їх витримання впродовж часу $t = 12,0 \pm 0,1$ год за температури $T = 293 \pm 2$ К, нагрівання зі швидкістю $v = 3$ К/хв до обраних температур зшивання $T = [393; 413; 433; 453; 473; 493; 513] \pm 2$ К, витримання зразків при даній температурі впродовж часу $t = 2,0 \pm 0,05$ год, повільне охолодження до температури $T = 293 \pm 2$ К. З метою стабілізації структурних процесів у матриці зразки витримували впродовж часу $t = 24$ год на повітрі за температури $T = 293 \pm 2$ К з наступним проведенням експериментальних випробувань.

Викладення основного матеріалу дослідження

Для формування полімерної матриці з поліпшеними адгезійними властивостями вводили твердник Ізо-МТГФА з концентрацією $q = (40 \dots 100)$ мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олігомеру ЕД-20 при температурах зшивання від $T = 393$ до $T = 513$ К (досліди проводили з інтервалом температур зшивання $\Delta T = 20$ К). При формуванні матриці на основі епоксидної смоли з поліпшеними адгезійними властивостями використовували наступну послідовність гідродинамічного суміщення та масову частку компонентів (рис. 1). Твердник додавали за визначеного вмісту з розрахунку на концентрацію епоксидної смоли.

Досліджували адгезійні властивості та залишкові напруження у матриці за різного вмісту твердника Ізо-МТГФА у епоксидному олігомері ЕД-20 (рис. 2 – адгезійна міцність при відриві σ_a ; рис. 3 – адгезійна міцність при зсуві τ ; рис. 4 – залишкові напруження σ_3).

Аналізуючи отримані результати дослідження (рис. 2-4) можна констатувати, що максимальними показниками адгезійної міцності при відриві та зсуві відзначається матеріал за вмісту твердника Ізо-МТГФА $q = 50$ мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олігомеру ЕД-20. За такого складу адгезійна міцність при відриві складає $\sigma_a = 55,9$ МПа (за температури зшивання $T = 493$ К). Водночас максимальне значення адгезійної міцності при зсуві складає $\tau = 16,7$ МПа (за температури зшивання $T = 473$ К). На наш погляд, за такого поєднання інгредієнтів максимально активуються до взаємодії гліцидилові та епоксидні групи у композиції, внаслідок чого суттєво зростає гель-фракція у матриці, що зумовлює підвищення її адгезійних властивостей.

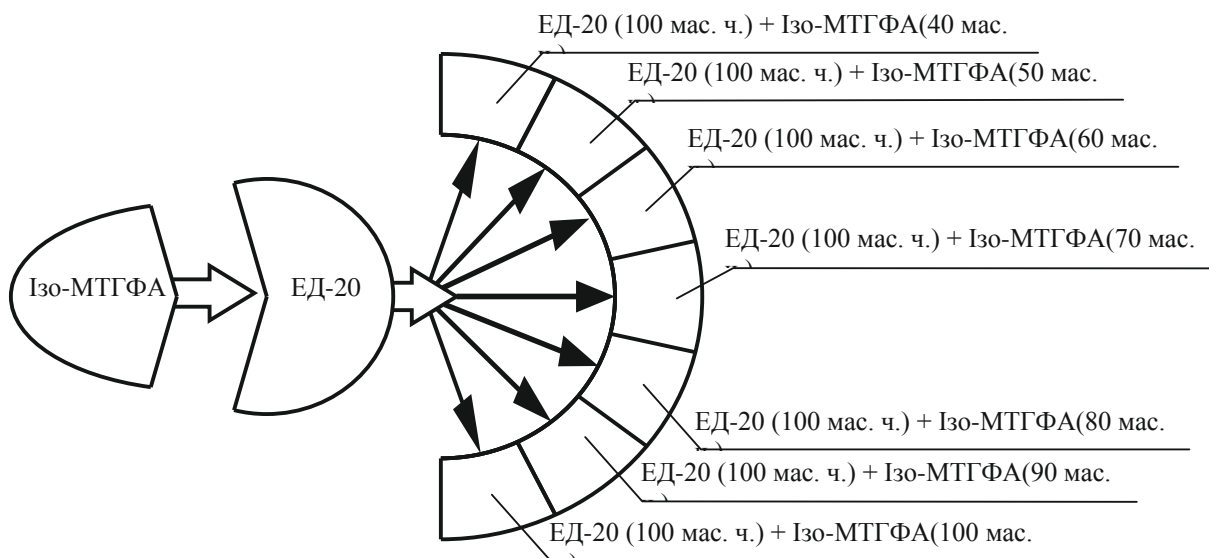

Рис. 1. Послідовність гідродинамічного суміщення та масова частка компонентів

На рис. 2-4 умовно зображені наступні матеріали: ■ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (40 мас. ч.); ● – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (50 мас. ч.); ▲ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (60 мас. ч.); ▼ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (70 мас. ч.); ◆ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (80 мас. ч.); ◀ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (90 мас. ч.); ▶ – ЕД-20 (100 мас. ч.) + Ізо-МТГФА (100 мас. ч.).

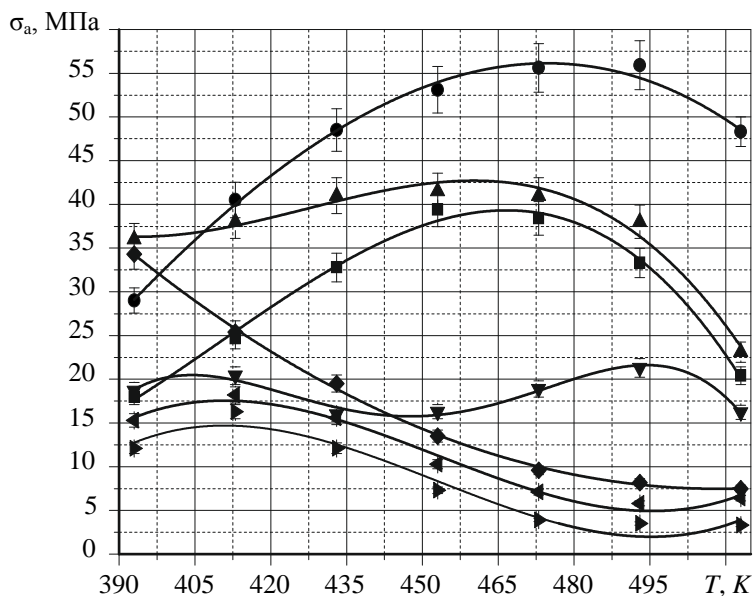

Рис. 2. Залежність адгезійної міцності при відриві σ_a у КМ на основі епоксидного олігомеру ЕД-20 (100 мас. ч.), затвердженого Ізо-МТГФА від температури зшивання T

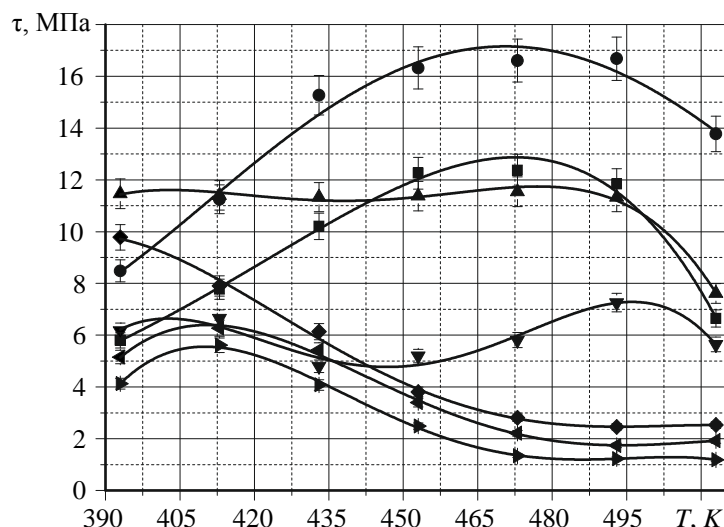

Рис. 3. Залежність адгезійної міцності при зсуві τ у КМ на основі епоксидного олігомеру ЕД-20 (100 мас. ч.), затвердженого Ізо-МТГФА від температури зшивання T

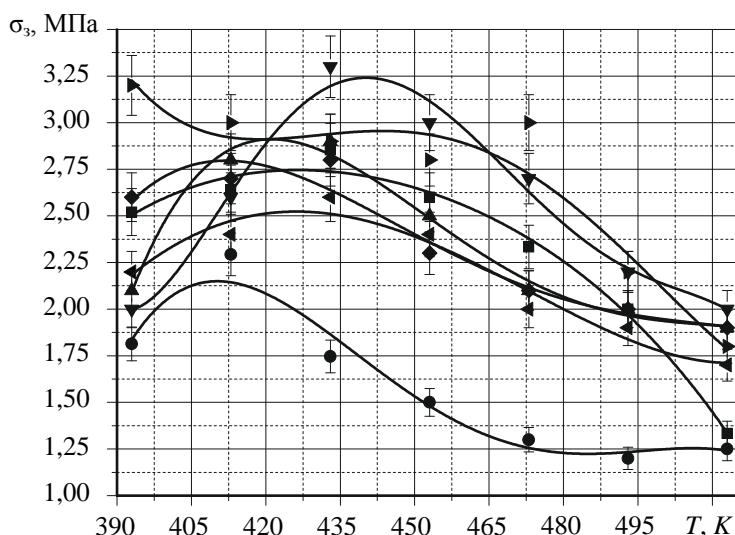

Рис. 4. Залежність залишкових напружень σ_3 у КМ на основі епоксидного олігомеру ЕД-20 (100 мас. ч.), затвердженого Ізо-МТГФА від температури зшивання

Додатково експериментально встановлено, що показники залишкових напружень у досліджуваних КМ є мінімальними для матеріалу за вмісту твердника Ізо-МТГФА $q = 50$ мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олігомеру ЕД-20 і складають $\sigma_3 = 0,5$ МПа (за температури зшивання $T = 493$ К) (рис. 2). Це підтверджує наведені вище результати дослідження адгезійних властивостей матеріалів і припущення стосовно того, що стехіометричне співвідношення досліджуваних компонентів знаходиться саме у вибраних межах. Збільшення концентрації твердника від 50 до 100 мас. ч. на 100 мас. ч. епоксидного олігомеру призводить до збільшення залишкових напружень у матриці, що негативно впливає на властивості матеріалу та його передчасне руйнування при експлуатації.

Отже, на основі наведених вище результатів дослідження можна констатувати, що серед досліджуваних КМ максимальними показниками адгезійних властивостей і мінімальними залишковими напруженнями відзначається матеріал наступного складу: епоксидний олігомер марки ЕД-20 ($q = 100$ мас. ч.) та твердник Ізо-МТГФА ($q = 50$ мас. ч.).

При цьому слід зазначити, що оптимальна температура зшивання для такого матеріалу лежить у межах $\Delta T = (473...493) \pm 5$ К. У цьому діапазоні температур спостерігали максимальні значення показників адгезійної міцності при мінімальних значеннях залишкових напружень.

Висновки

На основі результатів експериментальних досліджень доведено, що для формування покриттів з поліпшеними адгезійними властивостями необхідно використовувати композицію наступного складу:

эпоксидный олигомер марки ЕД-20 ($q = 100$ мас.ч.) та твердник Ізо-МТГФА ($q = 50$ мас.ч). За температури зшивання $T = (473 \dots 493) \pm 5$ К такий композитний матеріал відзначається наступними властивостями: адгезійна міцність при відриві – $\sigma_a = 55,6 \dots 55,9$ МПа, адгезійна міцність при зсуві – $\tau = 16,5 \dots 16,7$ МПа, залишкові напруження – $\sigma_z = 0,5 \dots 0,6$ МПа. Отримані результати планується використовувати у подальших дослідженнях у напрямку створення композитів з підвищеними експлуатаційними характеристиками.

Список використаної літератури

1. Полимерные композиционные материалы: структура, свойства, технология: учеб. пособие / Кербер М. Л., Виноградов В. М., Головкин Г. С. [и др.]; под ред. А. А. Берлина. 3-е изд. – СПб.: Профессия, 2008. – 560 с.
2. Яновский Ю.Г. Композиты на основе полимерных матриц и углеродно-силикатных нанонаполнителей. Квантово-механическое исследование механических свойств, прогнозирование эффекта усиления / Ю.Г. Яновский, Е.А. Никитина, С.М. Никитин, Ю.Н. Карнет // Механика композиционных материалов и конструкций. – 2009. – Т.15. – № 4. – С.66-89.
3. Структурные уровни разрушения эпоксидных композитных материалов при ударном нагружении / П.Д. Стухляк, А.В. Букетов, С.В. Панин [и др.] // Физическая мезомеханика. – 2014. – Т.17. – № 2. – С. 65-83.
4. Тхір І.Г. Фізико-хімія полімерів: навч. посібник / І.Г. Тхір, Т.В. Гуменецький. – Львів: вид. нац. універ. «Львівська політехніка», 2005. – 240 с.
5. Бобылев В.А. Отвердители эпоксидных смол / В.А. Бобылев // Композитный мир. – 2006. – № 4. – С. 20-24.